

3. Кузьмин В.П. Системный подход в современном научном познании / В.П.Кузьмин // Вопросы философии. –1980. – № 1.– С.62-63.
4. Никифоров А.Л. Философия науки: История и методология / А.Никифоров. – М., 1998.
5. Семенов В.С. Уроки XX века и путь в XXI (социально-философский анализ и прогноз) / В.Семенов. – М., 2000.
6. Философский энциклопедический словарь. – М., 1983.
7. Философия и интеграция современного социальногуманитарного знания (материалы «круглого стола») // Вопросы философии. – 2004. – №7. – С. 3-39.
8. Чепиков М.Г. Интеграция наук / М.Г. Чепиков. – М.: Мысль, 1988. –246 с.

Богдана Манчул

Андрій Калитюк

Взаємозв'язок інтеграції та диференціації у формуванні сучасної філософії науки

Стаття присвячена аналізу проблеми різних підходів у розумінні інтеграції та інтеграційних процесів у науці та філософії і причин, які активізують інтеграційні процеси в сучасній філософії науки та науковому пізнанні. Водночас відзначається, що наука самостійно не може об'єднати у собі всі форми наукового знання в єдине, оскільки вона вивчає об'єкт через механізм диференціації. Водночас відмовитися від диференціації ніяк не можна, оскільки наука перестане бути наукою в класичному її розумінні.

Ключові слова: інтеграція, диференціація, наука, філософія науки, знання, наукове пізнання, загальнонаукова методологія.

Надійшла до редакції 24.02.2015 р.

УДК 140.8

**© Ігор Скакун
(Чернівці)**

ІДЕЇ ЛЮДИНОМІРНОСТІ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ФІЛОСОФІЇ

У статті висвітлюються людиномірні аспекти сучасної української філософії. З'ясовуються перспективи досліджень ролі та місця людини у вітчизняному соціокультурному просторі. Відзначається важливість принципу антропоцентризму в релігійних, філософських і наукових парадигмах. Актуалізується процес формування прогресивних світоглядних ідей української філософської думки, завданням яких постає повноцінна реалізація потенціалу людини.

Ключові слова: людина, людиномірність, антропоцентризм, парадигма, сучасна українська філософія.

Постановка проблеми. Людиномірні ідеї посіли окрему унікальну нішу в наукових системах та світоглядних уявленнях. Сучасна українська філософська думка теж поступово утверджує антропоцентристську концепцію. Універсальна картина світу наразі передбачає узгодження людиномірних констант природничо-наукової та гуманітарної парадигм. Кожна спільнота, країна чи цивілізація формує власні своєрідні погляди, що відображають роль і місце людини у світі, державі чи громаді. Звідси беруть початок ідеї гуманітарного розвитку усіх сфер суспільного буття. Не виключенням постає й наукова сфера зі своєю людиномірною природою знання. Долучивши до цього ще й антропоцентристську спрямованість пізнавального процесу, отримаємо цілісну гармонійну світоглядну систему.

Оскільки людиномірність філософії та науки передбачає осмислення потужного пласту теоретичних знань та засвоєння практичних досягнень, це потребує чіткого виокремлення антропологічних констант, які знаходять своє місце в побудовах сучасного українського

соціокультурного простору. Становлення наукового дискурсу у вітчизняній філософській думці XXI століття щодо ідей людиномірності породжує **актуальність** нашої розвідки.

Метою статті є необхідність проаналізувати перспективи створення цілісної концепції людиномірності, спираючись на вже наявні напрацювання українських вчених та мислителів. Серед **завдань** відзначимо потребу узгодження глобальних людиномірних тенденцій сучасної світової філософії та науки з притаманною українському суспільству людиноцентристською специфікою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми людиномірності висвітлені в працях багатьох відомих українських філософів та вчених. Не буде перебільшенням стверджувати, що ці ідеї утверджувались протягом століть, набуваючи нових акцентів, відповідно до динамічних змін парадигмальних світоглядних уявлень. Антропоцентричні погляди українських мислителів-гуманістів, Г.Сковороди, науковців XIX – XX століття сформувало для представників сучасної вітчизняної філософії передумови для створення якісно нових орієнтирів гуманітарно-наукової парадигми, основою і авангардом якої є людиномірний складник філософії та науки. На сучасному етапі загальні аспекти людиномірності філософії висвітлюються в працях М.Поповича, В.Шинкарука, представників Київської антропологічної школи. Людиномірні аспекти наукового знання актуалізують М.Марчук, М.Кисельов, М.Ожеван. Проблему людиномірного складника в побудовах сучасної гуманітарно-наукової парадигми порушують Б.Починок, Т.Радзіняк. Варто виокремити і конкретну специфіку людиномірних ідей, як то соціальну (В.Шамрай), етичну (Г.Ковадло), національну (С.Грабовський) тощо.

Виклад матеріалу. У нашій розвідці ми пропонуємо аналіз людиномірних аспектів сучасної вітчизняної філософії не так в хронологічному періоді (з часу здобуття Україною незалежності), як в концептуальному розрізі, пов'язаному зі зміною, а точніше звільненням від всеохоплюючого ідеологічного впливу. Як зазначає Т.Радзіняк, в Україні, так само як і в інших пострадянських державах, зміна гуманітарної парадигми здійснюється з великими труднощами, оскільки вона збіглася з катастрофічним розривом тієї «історичної тяглості», на якій вона ґрунтується, будучи понівеченою комуністичним експериментом. Замаскована під гуманізм ідеологія призвела до втрати зв'язку із гуманітарно-науковою сутністю суспільного поступу [12, с.75]. Та незважаючи на відсутність традиції, набутий історичний досвід дозволяє сподіватися на відновлення розірваного духу, встановлення втраченого зв'язку. Ця впевненість ґрунтується на переконанні, що потенціал гуманітарно-наукової парадигми актуалізується в тих аспектах, які не можуть бути реалізовані в інших інтелектуальних контекстах, враховуючи досвід і допущені помилки як світової так і української філософської думки. Усвідомлення історичного досвіду сучасності дозволяє відновити із середини розірваний зв'язок часів. Саме це і є завданням філософії науки, яка вибудовує новітню гуманітарно-наукову парадигму, покликану стати методологічною основою не тільки гуманітарного, а й природничо-наукового знання. Гуманітарно-наукова парадигма – це методологічна модель пізнання людини за мірками її власної, суб'єктивної, ціннісно-смыслові сутності та поширення відповідних вимог на сферу людського спілкування. Таке пізнання не слід ототожнювати з якоюсь особливою формою науки, яка включає лише не-природничонаукове знання. Це швидше погляд на науку загалом у контексті «скінченого (історичного) розуму» [8, с.169].

Б.Починок відзначає, що в сучасній філософії науки ідея про людиновимірність наукового пізнання набула парадигмальної значущості. Вона є основою досліджень когнітивних, ціннісних, комунікативних, прагматичних, світоглядних і методологічних аспектів наукової діяльності, сприяючи теоретичній реконструкції історичного розвитку науки, експлікації змісту її гуманізації та гуманітаризації. Важливим чинником розв'язання існуючих тут проблем є гуманітарний ідеал науковості як утілення загальних особливостей пізнання світу людини. Гуманітарно-епістемний стандарт репрезентує не лише предметно-методичну специфіку гуманітарного знання, а й людську компоненту наукового пізнання в

цілому, що дозволяє розглядати цей ідеал як масштаб оцінки змістовності гуманітарних трансформації сучасної науки [11, с.3].

На сучасному етапі розвитку науки і філософії утверджується плюралізм, який характеризується чималою кількістю ідей, які доповнюють, заперечують або ж, взагалі, взаємовиключають одна одну. На відміну від неklasичної актуалізації знань, коли сутність і природа людини “розмивалася”, сучасна постнеklasична наука досліджує людину в контексті інтеграції досягнень і методологічних настанов усіх наук у цілісну концепцію, здатну реагувати на новітні вимоги та виклики. Усвідомлення потреби в “єдиній науці” для розв’язання локальних і глобальних проблем сучасності, – попри романтизм, екзотичність і неприйнятність окремих із них для класичної наукової рефлексії, – є достатньо переконливими та актуальними. Загалом ідея “єдиної науки”, як і теорія “єдиного поля” в сучасній фізиці, не має сприйматися буквально. Ця ідея, згідно з М.Кисельовим, є “своєрідним “ейдосом” сучасної філософії науки, який, крім усього іншого, безпосередньо стосується реальності: підсумовує сукупний гносеологічний досвід та орієнтує на пошук нових шляхів вирішення проблеми інтеграції знань, здобутих людством” [5, с.137].

З іншого боку, постає питання самоідентифікації, що дозволяє людині визначити власне місце в бутті завдяки активності в конкретних суспільних виявах. “Поняття автентичності, – за словами Є.Бистрицького, – вказує на індивіда, який вимагає визнання своєї особливості не тільки для себе, а й задля визнання того, відносно чого він бажає мати автентичність – колективної (етнічної, національної тощо) ідентичності власного культурного світу” [1, с.51].

Певним регулятивом для «примирення» є твердженням Г.Ковадлю про “концепт “взаємної поваги”, який ґрунтується на визнанні гідності кожної людини і є ознакою “справедливості” і “справедливого існування” в сучасному плюралізованому світі... Визначений в такий спосіб концепт толерантності в найбільшій мірі відповідає ліберальній перспективі, версії ціннісного плюралізму та відкритого суспільства” [6, с.311-312].

Цікавим є розгляд суперечностей людиномірних виявів, який запропонував В.Загороднюк доречно зауважуючи, що якщо йдеться про антропологічний поворот у філософії, то водночас потрібно мати на увазі й існування досить потужного зворотного, а саме антиперсоналістського тренду. За переконанням багатьох постмодерних мислителів, аналіз філософських проблем крізь призму людини багато в чому зумовив сучасні автодеструктивні процеси у філософії. Хибність і підступність персоналістської позиції полягає в тому, що гіпертрофія антропологічної теми, підвищений інтерес до людини є джерелом теоретичних збочень. Проте, мабуть, недоцільно та некоректно витлумачувати ідею “смерті людини” як осердя образу людини епохи постмодерну. Радше ця ідея є певною інтелектуальною провокацією, епатажем модернового уявлення “одномірної людини” та логічним містком для осягнення розмаїття дійсного світу людини [4, с.119-120].

В цілому, “ідеальний вимір життєдіяльності, – згідно з С.Грабовським, – дозволяє здійснювати людські прагнення та потреби, використовуючи розуміння розмаїття можливостей буття з можливостями, що властиві людині” [2, с.8]. Що ж до сучасного світу людського буття, то він, за свідченням Г.Шелашенко, характеризується не тільки подальшим зростанням масштабів людиновимірності, а й таким потужним її спалахом, який дає право робити висновок про тотальну людяність. Очевидна двозначність такого визначення аж ніяк не є випадковою, адже людяність має бути осмислена тут не у звуженому, вульгаризованому розумінні, а в усій її загрозливо потенційній бівалентності. Разом з інтенсифікацією застосування антропологічної ідеї світу зростає як антропоцентрична, так і природоцентрична її інтенції, й сучасні зусилля щодо їх кореляції навряд чи можуть обмежуватися наданням переваги будь-якій з них [13, с.202].

Незважаючи на кардинально різні погляди щодо домінанти людиномірного дискурсу, основним регулятивом побудови нових стратегій дослідження є людський потенціал і його актуалізація в динамічних умовах навколишнього середовища. Важливим моментом є утвердження антропоцентризму в суспільній свідомості. Це зумовлює потребу

грунтовнішого аналізу антропоцентричної концепції в розрізі природничо-наукового та суспільно-гуманітарного знання.

Одним з основних складників соціокультурного простору є концепція людиноцентризму. Антропоцентризм – це явище з настільки не визначеними, змінними смисловими межами, що його ознаки можна віднайти деінде: в будь-якій науковій системі чи соціокультурному середовищі. Таке становище є цілком закономірним, оскільки важко знайти культурну формацію чи наукову парадигму, в якій би людина не посідала місце змістовного центру. Достатньо згадати хоча б принцип єдності мікро- та макрокосму, який у безлічі варіацій існує в різноманітних філософських системах. Цілком припустимо й теоретично коректно, коли в межах культурологічних або гносеологічних досліджень поняттю “антропоцентризм” буде надаватись інше значення, зумовлене потребами окремих галузей знання. Така ситуація почасти зустрічається у сфері науки. Принциповою є строга й чітка визна ченість цього поняття в окремих пізнавальних контекстах [14, с.116].

Зрозуміло, що антропоцентризм орієнтується на людину як на індивідуальність. Водночас, людиноцентризм впливає на більшість процесів, які відбуваються в середовищі наукової спільноти, формуючи вихідну базову константу, що визначає аксіологічні аспекти розвитку природничого та гуманітарного знання.

“Людиноцентризм, – за твердженням В.Кременя, – це філософія гуманістично орієнтованої політики. Це філософія творення людини – конкретної, живої, енергійно напруженої, діяльність якої зумовлена єдністю розуму та душі. Для людини кращим із світів є той, де вона хоче й може жити, підтримуючи свою ідентичність... Це світоглядна позиція людиноцентризму, яка є гуманізмом сьогодення. Внутрішнє облаштування життєвого світу визначається природою людини. Ідеологія виживання повинна виходити не з універсального еволюціонізму та прогресизму, які зводять сутність людини до якоїсь абстрактної точки, а з настанови на коеволюцію усіх її форм” [7, с.17].

Отже, антропоцентризм є філософською концепцією, яка дозволяє чітко усвідомити, що всі сфери життя суспільства функціонують завдяки людині та для людини. Людиноцентричні принципи утверджують у суспільній свідомості розуміння значення, ролі та місця людини в світі. Впровадження антропоцентричних ідей має практичне значення, оскільки вони здійснюють аксіологічну та регулятивну функцію в розвитку суспільної наукової свідомості.

Антропологічна настанова сучасної наукової картини світу актуалізує цілісність науки та ціннісно-орієнтованого знання, робить його ціннісно релевантним, перешкоджаючи розвитку антигуманних, сциєнтистських тенденцій.

М.Марчук стверджує, що “зміст поняття “наука” також історично змінюється, набуваючи усе більш виразного гуманістичного забарвлення. Сьогодні пізнавальна діяльність має, на думку багатьох дослідників-наукознавців, уже чітко виражений “людський вимір”. Але, по-перше, нинішні оцінки науки і наукової діяльності ще досить суперечливі – від захоплено-позитивних до принизливо-негативних, а по-друге, значущість проблематики, пов’язаної з гуманізацією сучасної науки, аж ніяк не означає, що в попередні епохи пізнання було відірване від загальнолюдських цінностей... “Гуманістичний вимір” еволюції сучасної науки в такому розумінні – не стільки її реальна характеристика, скільки імператив, якому вона має підкоритись. Отже ставлення до цього факту неоднозначне. По-перше, нинішні оцінки науки і наукової діяльності досить суперечливі. Отже, ціннісні характеристики еволюції наукового знання не вкладаються в апіорні схеми і мають аналізуватися з урахуванням особливостей становлення теоретичного мислення в конкретно-історичному контексті загальнокультурного поступу” [8, с.21].

Наука, за визначенням В.Шинкарука, “історично виникла з пізнавального (теоретичного) ставлення людини до світу, коли вона виділилась у відносно самостійну сферу людської діяльності” [15, с.320]. Простежується взаємозумовлений зв’язок між виникненням науки та утвердженням людини в світобудові. З огляду на це, більш ґрунтовно досліджуються різні

аспекти людиноцентризму, що відображають позиціонування людини в гуманітарному та природничому дослідженні її сутності.

Перед нами постає запитання: які можливості для людської активності надають наукові картини світу? За твердженням І.Добронравової, новий тип стосунків людини з природою сформувався лише в контексті нових картин світу, що прийшли внаслідок наукових революцій ХХ століття, особливо останньої, пов'язаної зі становленням нелінійної науки, синергетичної картини світу. В ній поряд із законами існують події. Це події вибору системою подальшого шляху свого розвитку в точках біфуркації – розгалуженні динаміки нелінійної системи. Об'єктивно існуючі можливості подальшого перебігу подій можуть бути описані теоретично нелінійними рівняннями, але знання про наступний стан системи передбачає відомості про історичний вибір, який реально відбувся [3, с.114-115].

Саме ця обставина зумовлює можливості впливу людини на перебіг природних процесів, оскільки вплив на нелінійні системи в точках біфуркації не лише принципово можливий, а й не потребує великої енергії. Водночас, І.Добронравова застерігає, “що радісна обставина здатності людині впливати на природу, затьмарюється постійним ризиком, що супроводжує ці можливості... Не відаючи що творить, людина постійно робить визначні для природи дії (особливо для живої природи), що врешті решт і зумовило екологічну кризу нашого часу” [3, с.115]. У цьому контексті людиномірність дозволяє узгодити досягнення науково-технічного прогресу людства з його ж відповідальністю за зміни в природі. Відтак, антропоцентризм постає перспективною концепцією, яка найбільш чітко формує пріоритети подальшого розвитку філософії, науки та соціокультурного простору.

Висновок. Людиномірність утверджуються в сучасній картині світу, виражаючись у природничо-наукових та гуманітарних концепціях. Вітчизняна філософська думка, базуючись на антропоцентричних традиціях минулого, розробляє своєрідні ідеї, пов'язані з позиціонуванням людини у Всесвіті, на планеті Земля, в суспільстві тощо. Українські вчені та філософи осмислюють смисло-життєві, аксіологічні, гносеологічні, етичні принципи сучасної гуманітарно-наукової парадигми. Людиномірність відіграє все вагомішу роль у світоглядних уявленнях, філософських системах та наукових парадигмах.

Література

1. Бистрицький Є. Метафізика суспільного, що сумірна людині / Є.Бистрицький // Концепція мультикультуралізму. – К.: Стилос, 2005. – С. 43-51.
2. Грабовський С. ХХ століття та українська людина. Виклики і відповіді / С.Грабовський. – К.: Стилос, 2000. – 208 с.
3. Добронравова І. Ставлення людини до природи: синергетичний аспект / І.Добронравова // Філософія. Антропологія. Екологія. – Альманах. – Вип. І. – К.: Стилос, 2000. – С. 114-121.
4. Загороднюк В. Антропологічний поворот і антиперсоналістські тенденції у сучасній філософії / В.Загороднюк // Філософські діалоги'2010. Філософсько-антропологічні читання: творча спадщина В.І.Шинкарука та сьогодення (до 80-ліття від дня народження). – Ч. 1. – К., 2010. – С. 117-121.
5. Кисельов М. Концепція “єдиної науки”: філософсько-методологічний аспект / М. Кисельов // Філософські діалоги'2010. Вип. 4. – Ч. 1: Філософсько-антропологічні читання: творча спадщина В.І. Шинкарука та сьогодення. – К., 2010. — С. 122-138.
6. Ковадло Г. Толерантність у конфлікті: суспільна практика та сучасні етичні обґрунтування поняття / Г.Ковадло // Грані людського буття: позитивні та негативні виміри антропокультурного. – К.: Наукова думка, 2010. – С. 289-313.
7. Кремень В. Філософія людиноцентризму як теоретична складова національної ідеї / В.Кремень // Дзеркало тижня. – 2005. – №31 (559). – С.17.
8. Марчук М. Ціннісні потенції знання / М.Марчук. – Чернівці: Рута, 2001. – 319 с.
9. Ожеван М. Людський вимір науки та наукові “виміри” людини / М.Ожеван. – К.: Либідь, 1992. – 175 с.
10. Попович М. Бути Людиною / М. Попович. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2011. – 223 с.
11. Починок Б. Гуманітарно-епістемний ідеал як чинник людиномірної ідентифікації науки / Б.Починок // Науковий вісник Чернівецького університету: зб. наук. праць. Філософія. – Вип. 534-535. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2010. – С. 3-6.
12. Радзіняк Т. Вплив процесів гуманізації та гуманітаризації на становлення гуманітарно-наукової парадигми / Т.Радзіняк // Науковий вісник ЧНУ. Зб. наук. праць. Філософія. – Вип. 462-463. – Чернівці: Чернівецький національний університет, 2009. – С. 74-79.

13. Шалашенко Г. Антропологічна ідея світу та виміри людського буття / Г.Шалашенко // Філософські діалоги'2010. Філософсько-антропологічні читання: творча спадщина В.І.Шинкарука та сьогодення (до 80-ліття від дня народження). – Ч. 1. – К., 2010. – С. 197-203.
14. Шамрай В. Феномен антропоцентризму: соціальний вимір / В.Шамрай // Філософсько-антропологічні читання' 97. Перспективи та межі антропоцентризму (До 2000-ліття Луція Аннея Сенеки). – С. 116-128.
15. Шинкарук В. Про смисл буття / В. Шинкарук // Вибрані твори: у 3-х т. – Т. 3. – Ч. 2 / В. Шинкарук. – К.: Український Центр духовної культури, 2005. – 428 с.

Ihor Skakun

The Idea of Human Dimension in Modern Philosophy of Ukraine

The article highlights the human dimensional aspects of modern Ukrainian philosophy. It investigates the prospects of research on the role and the place of human aspect in the national socio-cultural space. The author considers the importance of the principle of anthropocentrism in religious, philosophical and scientific paradigms and explains the updated of the establishment of progressive philosophical ideas in Ukrainian philosophical thought, and its task to complete the realization of human potential.

Keywords: man, human dimension, anthropocentrism, the paradigm of modern Ukrainian philosophy.

Надійшла до редакції 25.02.2015 р.